РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ

УДК 94(477.46)(092)
DOI: 10.31499/2519-2035.6.2019.186646

Ігор КРИВОШЕЯ,
orcid.org/0000-0003-1429-8293
професор, кандидат історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії та методик навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(Україна, Умань)
igorkryvosheia@gmail.com

Ірина КРИВОШЕЯ,
orcid.org/0000-0003-1429-8293
професор, доктор історичних наук, професор кафедри
всесвітньої історії та методик навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(Україна, Умань)
iiivahnuk@i.ua

Людмила ЯКИМЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5391-5867
кандидат філологічних наук, незалежний дослідник
(Україна, Умань)
yakimenkoludmilka@gmail.com

«НАУКОВА ОДІССЕЯ» НАДІЇ СУРОВЦОВОЇ:НАРИС ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БІОГРАФІЇ НЕСКОРЕНОЇ УМАНЧАНКИ

На основі першоджерел – мемуарної літератури, архівних матеріалів і наукових напрацювань низки вітчизняних та зарубіжних дослідників відтворено наукову біографію Надії Суровцової в галузі історії України, краєзнавства, етнографії й мистецтвознавства. Можна окреслити кілька напрямків її роботи: це докторська дисертація «Богдан Хмельницький та ідея української державності», історичні розвідки про декабристів, праця в Уманському краєзнавчому музеї, активна участь у відкритті Уманської картинної галереї, вивчення історії міста й дендропарку «Софіївка», численні статті краєзнавчого характеру, зокрема про цадика Нахмана, у місцевій й зарубіжній пресі, аналіз яких стане темою наступних наших досліджень.

Ключові слова: *Надія Суровцова, Вищі жіночі курси (м. Санкт-Петербург), історична наука, Відень, докторська дисертація, декабристи, Уманський краєзнавчий музей, краєзнавчі розвідки.*

Igor KRYVOSHEYA,
Professor, Ph.D in History,
Professor of the World History and Methods of Its Teaching Chair at
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman)
igorkryvosheia@gmail.com

Iryna KRYVOSHEYA,
Professor, Doctor of Historical Sciences,
Professor of the World History and Methods of Its Teaching Chair at
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
iiivahnuk@i.ua

Liudmyla YAKYMENKO,
Ph. D in Philology, independent researcher
yakimenkoludmilka@gmail.com

«SCIENTIFIC ODYSSEY» OF NADIIA SUROVTSOVA: NARIS OF THE INTELLECTUAL BIOGRAPHY OF UNCERTAIN UMANCHANKA

Nadiia Surovtsova (1896 - 1985) is one of notable and tragic figures in the history of Ukrainian literature and humanities, a journalist, a writer, a public-political figure who left the descendants her artistic and journalistic, documentary texts, female prose as, but since her early youth she dreamed about historical education, about a scientific career. She as a woman, a Ukrainian by nationality, in the Russian Empire at the beginning in the twentieth century, due to her perseverance, purposefulness, broad views and aspirations, managed to achieve all that an intellectual from a low-income, educated family, could achieve, but objective factors - World War I, Ukrainian revolution, totalitarian regime of the USSR prevented her from fulfilling herself and realizing her talents and educational potential to the full extent they.

The matrix of tragic events in the complex and unpredictable destiny of Nadiia Surovtsova can be easily projected on the main stages of creative activities and research achievements – both in chronological and geographic dimensions.

In modern Ukraine Nadiia Surovtsova is more known as a writer, a public-political figure, a prisoner of conscience, but less – as a scholar, talented, professional historian, ethnographer. In our opinion, the scientific biography of N. Surovtsova requires detailed coverage, as it is presented in this article.

On the basis of primary sources – memoir literature, archival materials and scientific work of a number of domestic and foreign researchers, the scientific biography and work of Nadiia Surovtsova in the field of Ukrainian history, ethnography and art have been studied. It is possible to outline several areas of her work: this is the doctoral dissertation "Bogdan Khmelnitsky and the idea of Ukrainian statehood", historical works about the Decembrists, work an the Uman Ethnographic Museum, active participation in the opening of the Uman art gallery, studying the history of the city and the dendrological park "Sofiyivka", numerous articles of local lore character, in particular about Nachman of Breslov.

Thus, Nadiia Surovtsova's contribution to the development of Ukrainian historical science, Uman regional studies and museology is quite significant, but not properly evaluated. Unfortunately, it is not yet possible to bring her a dissertation study into active scientific circulation, her handwritten works of the Decembrist movement have disappeared or are hidden, there is no documentary evidence of her communication with H.Yu. Khraban, an outstanding researcher of the Haydamak movement, although the fact of their acquaintance is undeniable. All this requires the continuation of the research of the scientific work of Nadiia Surovtsova in foreign, in particular Austrian, Canadian and Russian archives.

Key words: *Nadiia Surovtsova, Higher women's courses (St. Petersburg), historical science, Vienna, doctoral dissertation, Decembrists, Uman regional museum, ethnographic studies.*

Постановка проблеми. До знаково-трагічних постатей в історії української літератури й науки належить Надія Суровцова (1896 – 1985), журналістка, письменниця, громадсько-політична діячка, яка залишила в спадок нащадкам художньо-публіцистичні, документальні тексти, жіночу прозу, але з ранньої юності вона мріяла все ж про історичну освіту, про наукову кар'єру. Їй, жінці, українці за національністю, у Російській імперії на поч. XX ст., дякуючи наполегливості, цілеспрямованості, широті поглядів й устремлінь, вдалося досягнути всього того, що могла отримати інтелектуалка з малозабезпеченої інтелігентної родини, але реалізувати свій дар й освітній потенціал у повній мірі не дозволили об'єктивні фактори – Перша світові війна, Українська революція, тоталітарний режим СРСР.

Періодизацію свого, багатого на радощі, тяжкі розчарування й великі втрати, життя Н. Суровцова запропонувала в мемуарній книзі «Спогади» (Суровцова, 1996). На матрицю перипетій у її складній і непередбачуваній долі легко накладаються основні етапи творчості й наукових досягнень – і в

хронологічному, і в географічному вимірах.

Аналіз досліджень. Докладне вивчення архівних матеріалів (ЦДАМЛІМ. Ф. 302. Опис 1. Спр. 41; ІР НБУ ім. В. Вернадського. Ф. 284. Суровцова Надія Віталіївна. Спр. 655. Листи Ярослава Дашкевича до Н. Суровцової. Лист від 24.VII.1963 р.; Уманський краєзнавчий музей. Відділ музей-квартира Н.В. Суровцової) й історіографії питання (Дашкевич, 2007; Дойков, 2005; Дойков, 2010; Корогодський, 1997; Коцюбинська, 2004; Кривошея, Якименко, 2014; Лоєк, 2005; Ототюк, 2006; Падун-Лук'янова, 1992; Синицький, 2005; Турмис, 2017; Хорунжий, 2004; Шевченко, 2004), залучення егодокументів Н. Суровцової (Лист Л.Н. Падун-Лук'янової від 10.02.1993 р.; Суровцова, 1990; Суровцова, 1992; Суровцова, 2001; Суровцова, 1996), опрацювання спогадів сучасників, інтерв'ю з друзями та знайомими письменниці дозволили умовно виокремити сім періодів у її житті: київсько-уманський (1896–1913), петербурзький (1913–1917), київський (1917–1918), віденський, або європейський (1918–1925), харківський (1925–1927), колимський період (період в'язнично-табірних, поселенських поневірянь) (1927–1956) й останній – уманський (1957–1985).

Мета статті. Надію Суровцову в незалежній Україні більше знають як літераторку, громадсько-політичну діячку, в'язня сумління, але менше – як науковця, талановитого, фахового історика, народознавця, краєзнавця. Наукова біографія Н. Суровцової, на нашу думку, вимагає докладного дослідження, перші кроки в якому були здійснені нашими публікація в останні роки (Якименко, 2010; Кривошея, Якименко, 2014; Якименко, Кривошея, 2016), а також пропонованою статтею.

Виклад основного матеріалу. Не можна не згодитися з твердженням В. Попика стосовно того, що біографічні публікації «сприяють відродженню національної пам'яті, поверненню суспільству забутих і замовчуваних імен співвітчизників, вихованню патріотизму», однак «у науковому плані питання про те, яку конкретно роль відіграє біографічна інформація в науці та в суспільстві, у чому полягають механізми її функціонування та впливу, які тенденції у цій царині спостерігаються, у яких оптимальних формах і для чого вона повинна накопичуватися, для кого і як розповсюджуватися, хто є її споживачем, залишається не тільки не вирішеними, але й недостатньо заявленими» (Попик, 2008: 8). Заповнюючи цю наукову лакуну, у ґрунтовних статтях «Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації XXI ст.» і «Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків» дослідник «висвітлив тенденції розвитку сучасної вітчизняної біографіки у її зв'язках із проблемами суспільно-політичного вибору України, пошуку громадянського ідеалу, дилемою вибору між елітарно-олігархічною та демократичною моделями розвитку країни» (Попик, 2008: 8). Також теоретичних і методичних проблем біографічних досліджень у своїх наукових розвідках торкаються С. Ляшко, І. Старовойтенко (Українська біографістика, 2008), В. Бездрабко (Безрабко, 2016); біографічні та генеалогічні розвідки

представлені в науковому доробку П. Степенькіна, Н. Бондар, Г. Путової, В. Колесник, Л. Семенко, Т. Ківшар, Н. Тріпутіної; історію крізь призму біографістики розглядають О. Пилипенко, Ю. Древніцький, О. Бугаєва, Н. Рижева та ін. (Українська біографістика, 2008), О. Бежук (Бежук, 2018), Д. Яблонська (Яблонська, 2018), О. Владига (Vladyha, 2018). Теоретичні та методологічні положення здійснення біографічних досліджень лягли в основу висвітлення нами наукової біографії Надії Суровцової, відтворення основних віх у її становленні як науковця в українській і європейській історичній науці.

У 1912 році Надія Суровцова закінчила Уманську (семирічну) гімназію з золотою медаллю й мріяла про навчання в університеті. Проте для вступу у ВНЗ потрібно було скласти іспит на атестат зрілості (матуру) у чоловічій гімназії. Дякуючи батькові-юристу, Віталію Петровичу Суровцову, випускнику Київського університету, котрий чудово знав латинь, вона опанувала «мертву» мову, а вчитель комерційної школи Фелікс Країнський допоміг із математикою. Надія Віталіївна склала іспити на «відмінно» й планувала навчатися в Петербурзі: на історико-філологічному і/або юридичному факультетах Вищих жіночок (бестужевських) курсів (ВЖК).

Цей, один із чотирьох жіночих університетів Російської імперії виник у Санкт-Петербурзі 20 вересня (2 жовтня) 1878 р. у складі трьох відділень: словесно-історичного, фізико-математичного (природознавчого) і спеціально-математичного. Термін навчання складав три роки, але в 1881 р., напередодні першого випуску слухачок, його було подовжено до чотирьох років, аби наблизити обсяг опанованого курсистками навчального матеріалу й зміст навчальних програм до університетського (Кобченко, Пасько, 2008: 43).

Засновником ВЖК був проф. К. Бестужев-Рюмін, на честь якого й названо курси. Керівництво педагогічною частиною на Курсах здійснювала Рада на чолі з головою К. Бестужевим-Рюміним (до 1882 р.), а потім А. Бекетов (із 1882 р). Бестужевські жіночі курси були приватним навчальним закладом, проте отримували від Міністерства народної освіти й Санкт-Петербурзької міської думи щорічну дотацію на загальну суму 3 тис. карбованців, що, зрозуміло, сприяло розвитку навчального закладу. Так, протягом 1882 – 1915 рр. ВЖК стали власником земельних ділянок і приміщень майже в центрі міста, у яких розміщувалися навчальні корпуси й гуртожитки. Також викладачами навчального закладу були провідні науковці Росії й України – плеяда талановитих інтелектуалів, котрі готували жіночу еліту імперії. Протягом 1889 – 1900 рр., після закриття російським урядом трьох інших Вищих жіночих курсів – у Москві, Києві та Казані, – ВЖК у Санкт-Петербурзі залишилися єдиним вищим навчальним закладом для жінок у Росії. Випускниці-«бестужевки» на довгі десятиліття стали своєрідним символом освіченої, суспільно й політично активної, самостійної молодої жінки. Не випадково для Уряду основним критерієм доцільності існування ВЖК була політична благонадійність курсисток (Кобченко, Пасько 2008: 44 – 45), яка, правду кажучи, справедливо була під сумнівом, адже демократично-республіканські традиції, ліберальна атмосфера в навчальному закладі сприяла виховуванню політично й національно-свідомих громадянок.

У 1886 р. прийом на Курси було припинено до вирішення на найвищому держаному рівні питання щодо здобуття вищої освіти жінками в цілому. Станом на перше січня 1889 р. на ВЖК залишався тільки четвертий – випускний – курс, який нараховував 140 слухачок; було збережено лише два відділення – історико-філологічне й фізико-математичне. Проте вже в 1901 р. «бестужевки» отримували право викладати в старших класах жіночих гімназій, а з 1906 р. – у деяких класах чоловічих гімназій. У вересні 1906 р. відкрито юридичний факультет, викладання на якому здійснювалося майже виключно професорами Санкт-Петербурзького університету. Рада Курсів обрала професорів нового факультету: М. Ковалевського, В. Сергієвича, Л. Петражицького, М. Дьяконова, Д. Гримма (декан), В. Сперанського, П. Люблінського, О. Пиленка (останній здійснював цікаві огляди міжнародного життя, які друкувалися в газеті «Новое время») (Казанцев, 2005: 72–77).

Не випадково після завершення навчання в школах і гімназіях Умані друзі Надії Віталіївни прагнули навчатися саме в Санкт-Петербурзі, і для більшості з них, зокрема для першого кохання Надії Святослава Романовського, Північна Пальміра стала альма-матер. Н. Суровцова також загорілася бажанням стати курсисткою, однак батько поставив перед донькою ультиматум: або Київський університет і його фінансова допомога, або Петербург, але без підтримки зі сторони родини. У суперечку втрутилася мати Ганна Іванівна, учитель місцевої уманської гімназії. Вона допомогла доньці отримати в київського генерал-губернатора свідоцтво про політичну благонадійність, сама відвезла Надію до Петербурга, знайшла їй помешкання й пообіцяла надсилати по п’ятдесят карбованців щомісяця на утримання (Якименко, Кривошея, 2016: 58).

Дівчина вирішила навчатися паралельно на історико-філологічному та юридичному факультетах, тим більше, що на історичному факультеті викладало ціле гроно видатних учених, кожен зі своєю концепцією історії, кожен – ерудит і разом із тим відкритий до аудиторії, готовий самовіддано співпрацювати зі студентами – активними, допитливими, кожен – особистість. На лекції славетної професури потрібно було завчасно займати місця в аудиторії. На заняття до С.Ф. Платонова, А.О. Введенського, М.Н. Сперанського потрапити було дуже важко – найбільші кімнати заповнені були вщент ще за декілька годин до появи лекторів (Суровцова, 1996: 40).

Н. Суровцовій пощастило вивчати європейську історію у Євгена Вікторовича Тарле, хоча для цього й потрібна була протекція зі сторони матері. Справа в тому, що кожен із професорів набирав собі групу з двох десятків здібних студентів, які працювали в нього протягом усього періоду навчання. Потрапити до переліку щасливчиків було досить важко, а особливо якщо мова йшла про вчених «вищого ґатунку». Що стосується Є. Тарле, то він походив родом із Києва, і Ганна Суровцова з ним була знайома. Вона й написала листа Євгену Вікторовичу, у котрому прохала взяти її доньку на семінарські заняття. Надія пропрацювала з професором аж до 1917 р., писала реферати про творчість та суспільно-політичну діяльність Адама Міцкевича, адже непогано знала польську мову, і жодного разу не пошкодувала про свій вибір.

Крім того, вона вступила на семінар по історії України, який вела доктор наук Олександра Яківна Єфименко, авторка десятків наукових праць з історії та археології. Тут курсистка знайомилася з актами «Юго-Западной Руси», читала їх в оригіналі, займалася археологією.

Під час навчання на юридичному факультеті дівчині вдалося переймати досвід у «ліберального професора» М.І. Туган-Барановського й виголошувати на його заняттях першу свою наукову доповідь про К. Маркса.

Уже на другому курсі Н. Суровцова «просто нетямилася від гордощів», адже вступила на семінар до Сергія Федоровича Платонова, що викладав історію Росії. Маленький сухорлявий професор «був немов чарівником, що викликав із минулого події, які ніколи до цього не торкали струн душі, а тут одразу ставали близькими, цікавими, важливими. Складні, далекі, чужі, незрозумілі обставини, плутанина соціальних та політичних відносин раптом ставала простою і ясною» (Суровцова, 1996: 41 – 42).

Окрім того, юна курсистка російську історію вивчала в С.М. Середоніна, про Французьку буржуазну революцію слухала в М.І. Кареєва, у мовознавчих тонкощах розбиралася разом зі славнозвісним Бодуеном де Куртене, логічні задачі вирішувала під керівництвом А.О. Введенського.

Під час першого року навчання Н. Суровцовій не вистачало часу на участь у численних легальних та нелегальних студентських гуртках, хоча в російській столиці на той момент існувала досить впливова та добре організована українська громада й «Українське студентське земляцтво». Саме вони поступово залучали наполегливу інтелектуалку в орбіту своїх зацікавлень. Очолювала земляцтво Олександра Єфименко.

Надія Віталіївна переймалася ідеями соціал-демократичних течій з українським ухилом, поширювала нелегальну літературу, познайомилася з відомими згодом діячами національного руху: М. Чечелем, О. Ковалевським, Г. Голоскевичем, П. Пилипчуком, К. Широцьким. Українська книгарня на Петроградській стороні, український клуб, у якому за часів Першої світової війни існував підпільний український університет «Наша школа», де викладали молоді вчені, зокрема К. Широцький, Г. Голоскевич та інші – справи рук цієї організації. Молодь навіть придбала гектограф, аби множити нелегальні брошури, котрі потім переправлялися в Україну. У Петербурзі віддавна існував клуб Старої громади, який молоді люди вирішили використати як своєрідну ширму для створення Українського університету. Ініціатори-добровольці випускали журнал «Український студент», розповсюджували гектографований есерівський часопис «Боротьба», книги з Галичини. Легально втілити ці плани в життя ніхто б не дозволив, а от під прихистком політично благонадійних старогромадівців зробити це було набагато простіше.

Викладати в Українському університеті погодилися талановиті вчені, що закінчили вищі навчальні заклади. Організатором технічної сторони мала бути шкільна управа. Щодо навчального процесу, то існувало кілька кафедр: філологію читав Г.К. Голоскевич і Гонцов, економіку – Пилипчук, історію – Слісаренко, мистецтвознавство – Широкий. Наївна молодь вважала, що про

їхню діяльність поліція не здогадувалася. Як же здивувалася Надія Віталіївна, коли через півстоліття офіцер КДБ під час чергового слідства, інспірованого проти неї, у подробицях поінформував її про кожного з учасників Українського університету й про її власну роль у цьому нелегальному культурно-освітньому проекті.

Напружена праця, фізичне та духовне виснаження далися взнаки: Надія занедужала, і лікарі наполегливо радили їй поїхати додому. Виявилося, що й тут на дівчину чекала цікава наукова робота. Саме тоді в с. Сушківка на Уманщині археологи проводили розкопки трипільської культури. О. Єфименко порекомендувала Н. Суровцовій попрацювати над темою неоліту, тому дівчина залюбки прийняла пропозицію-запрошення уманського дослідника П. Курінного відвідати розкоп, де було знайдено унікальну модель свайної будівлі трипільської культури – третю в усьому світі (одна містилася в Парижі, друга – у Варшаві, і третя – у Сушківці). Це настільки зацікавило Надію, що вона навіть спеціально їздила до Києва й працювала над матеріалами Кирилівської стоянки в П. Хвойка, археолога-першовідкривача трипільських поселень на території України.

Після повернення на навчання до Петербурга Надія зацікавилася й етнографією. На квартирі в друзів (К. Широцького) була чудова підбірка етнографічних матеріалів – старовинні кокошники, вишиті перлами, етнографічні студії. Народознавчі й етнографічні дослідження Надія Віталіївна спробувала продовжити під час свого перебування на Колимі, в Архангельську, у Владивостоці – її цікавили народні традиції юкагирів, однак статус в'язня, примусової переселенки, політичної злочинниці їй цього робити не дозволяв.

Перша світова війна, революція в Росії, переїзд до Києва на підтримку Центральної Ради й національно-визвольного руху змусили Надію Віталіївну повернутися в Україну. Уже восени 1917 р. Надія подала документи на четвертий курс історичного та юридичного факультетів Київського університету й була зарахована на навчання. Крім того, вона почала працювати в Департаменті в справах біженців при Генеральному секретаріаті внутрішніх справ Українського автономного уряду. Згодом – у Секретаріаті закордонних справ начальником загального відділу Міністерства закордонних справ. Однак дипломатична діяльність вимагала й відповідної освіти. У Києві було відкрито вищу школу або курси, що мали назву «Конзулярна академія», куди брали людей лише з вищою освітою. Надія Суровцова закінчила її й отримала офіційне право займати дипломатичні посади. При Директорії Міністерство закордонних справ знову очолив О. Шульгин, а Н. Суровцову було призначено секретарем інформаційного бюро.

У 1918 році активно йшла підготовка участі української дипломатичної місії у Версальській мирній конференції. Серед її членів була й Н. Суровцова. У складі майбутніх учасників конференції вона виїхала до Європи в 1918 році, однак нова система міжнародних відносин вибудовувалася без врахування позиції Української Народної Республіки – українських делегатів не пропустили навіть на територію Франції (не видали віз). Надія Суровцова не

могла повернутися в Україну – там уже все захопили більшовики. Довелося оселитися у Відні (Австрія), і вже там планувати продовження своєї наукової діяльності. Тим більше, що в міжвоєнний період в австрійських навчальних закладах і наукових установах чимало уваги приділялося історії слов'янства. Так, зокрема учені Віденського університету не полишали української проблематики, а протягом 1918 – 1934 рр. навіть збільшили кількість досліджень на семінарі східноєвропейської історії під керівництвом Ганса Уберсбергера (1877 – 1962 рр.) (Троян, 2000: 92). Серед 122 захищених наукових робіт 14 – були на українську тематику. Це був третій напрям досліджень на семінарі після русистики – 55 робіт та полоністики – 49 робіт (Leitsch, 1983: 136–137).

Найуспішнішими для українознавчих студій Віденського університету стали 20-і рр. XX ст., а саме 1920 – 1926 рр. коли теми з української історії цікавили не лише етнічних українців, а й студентів інших національностей, зазвичай – вихідців із Галичини. Такий сплеск інтересу студентів до української тематики у 20-х рр. XX ст. можна пояснити короткочасною появою на політичній карті світу Української держави та зростанням авторитету українських вчених у науковому середовищі Австрії. На підтвердження слів, трьох українських вчених – історика Степана Томашівського (1875 – 1913 рр.), географа-картографа Степана Рудницького (1877 – 1937 рр.) та етнографа й історика Зенона Кузелю (1882 – 1952 рр.) було запрошено для підсилення кадрового складу дослідницького «Інституту Сходу» Віденського університету, оскільки з 14 дійсних членів цієї установи лише троє були фахівцями зі східноєвропейської історії – Ганс Уберсбергер, Карл Пач та Алоїз Хаєк (Leitsch, 1983: 136–138).

На початок 20-х рр. XX ст. Відень став центром української еміграції, в якому, за приблизними підрахунками, проживало близько 50 тис. українців. Великий відсоток емігрантів становила студентська молодь, яка вступала на навчання до Віденського університету, у тому числі і на семінар східноєвропейської історії. Саме в Східному дослідницькому інституті, очолюваному професором Г. Юберсбергером (інша транскрипція – Г. Уберсбергер), спеціалістом із російської історії, Надія Суровцова працювала над темою дисертації «Богдан Хмельницький та ідея української державності», черпаючи інформацію з матеріалів архіву Міністерства закордонних справ.

За підрахунками професора А. Каппелера, у 1907 – 1944 рр. із-поміж 199 студентів-учасників семінару, що здобули докторат, 92 були вихідцями з України, 22 особи мали українське походження (Каппелер, 2005: 123). До цього числа ввійшли 10 українців-випускників семінару, які успішно захистили докторат з української тематики (Н. Шкірпан «Скасування гетьманства в Малоросії» (20 січня 1920 р.), О. Степанів «Розподіл і розвиток суспільства в старій Русі в середині XIII ст.» (28 червня 1921 р.), С. Коренець «Відносини українського гетьмана Івана Виговського з поляками» (18 липня 1921 р.), І. Турин «Держава і суспільство в Галичі і Волині під династією Романовичів: в XIII столітті» (22 травня 1922 р.), І. Німчук «Перша українська політична

еміграція і її роль в українському відродженні» (12 липня 1923 р.), М. Скорик «Семен Палій, білоцерківський полковник» (20 липня 1923 р.), В. Кисілевський «Українська шляхта XVII ст. Монографічний ескіз» (5 травня 1924 р.), М. Кузняк «Шляхта і селяни в Галичині та Поділлі в XV ст.» (25 червня 1924 р.), І. Левицька «1848 рік і українці в Австрії» (14 січня 1926 р.) (Leitsch, 1983: 271–274).

Серед них – і Надя Віталіївна Суровцова: 30 червня 1920 р. в університетському залові Н. Суровцова, родом з України, із Києва, перша жінка з Великої України отримала диплом з середньовічною печаткою Віденського університету про присудження їй звання доктора філософії за захист докторської дисертації «Богдан Хмельницький і українська державна ідея» («Bohdan Chmelnytzkyj und die ukrainische Staatsidee», 10 березня 1920 р.). На жаль, Надії Віталіївні «скористатися з гідності та привілеїв мало що довелося» (Суровцова, 1996с: 107): після її повернення на радянську батьківщину цей документ втратив свою силу «як буржуазний», але факт залишається фактом, хоча й гірким і несправедливим щодо талановитої жінки-інтелектуалки.

У 1990-х рр. Леся Никанорівна Падун-Лук'янова, подруга Надії Суровцової, спробувала віднайти матеріали щодо цього дисертаційного дослідження. У листі від 10 лютого 1993 р. до Надії Павлівни Мудрої вона розповіла, що в ЦНБ АН «одну кімнатку віддали під "Австрійську бібліотеку" – чотири тисячі томів подаровано було Віднем Києву», проте «розшукати щось про дисертації Віденського університету, що б стосувалося 1920-х рр.», їй не пощастило (Лист Л.Н. Падун-Лук'янової, 1993: 1).

Після повернення в Україну, у Харків (1925 р.) Надія Віталіївна вирішила продовжити наукову діяльність. Тим більше, що ще у Відні вона вступила на факультет соціальних наук у Віденському університеті, але через матеріальні нестатки закінчити його не спромоглась. Натомість у Харкові була прекрасна можливість навчатися в аспірантурі. Перед молодою дослідницею постав вибір: співпрацювати з кафедрою історії України й писати наукову роботу під керівництвом Дмитра Івановича Багалія чи піти по стезі юриспруденції. Під час особистої зустрічі з Д. Багалієм Надія Суровцова прочитала йому кілька своїх оповідань, розповіла про себе, свої досягнення в галузі науки та літератури. Дмитро Іванович був приємно здивований багатогранністю таланту, широтою зацікавлень Надії Віталіївни. Він радо згодився спрямовувати інтелектуальні потуги наполегливої науковиці.

Академік Багалій порадив Н. Суровцовій розробляти тему декабристського руху в Україні початку XIX ст. і зосередити свою увагу на постаті графа Олізара, надавав для цього необхідну літературу. Поступово Надія Віталіївна, окрім літературних і журналістських кіл, познайомилася з науковою громадою Харківського університету. Вона була присутньою на засіданнях кафедри історії, проводила вільний час із новими знайомими – аспірантами Д. Багалія – М. Горбанем, М. Тихоновим, О. Назарцем, М. Петровим й іншими.

Д. Багалій запрошував Н. Суровцову раз на тиждень відвідувати його вдома, де вчений проводив консультації, пропонував книги зі своєї бібліотеки,

навіть цікавився її літературно-публіцистичними напрацюваннями. У 1927 р. в академічному збірнику, присвяченому ювілеєві академіка Багалія, було опубліковано й дослідження Н. Суровцової про декабриста Г. Олізара. Разом із Дмитром Івановичем вона продовжила працювати над розвідкою про іншого декабриста – В.Л. Лукашевича, хоча завершити роботу й не встигла.

На жаль, Д. Багалій не виявив тієї підтримки й допомоги, на яку сподівалася Н. Суровцова після її арешту: «Багалій <…> зрікся мене, своєї улюблениці, учениці, з якої хотів зробити і робив справжнього дослідника» (Суровцова, 1996c: 190).

У 1927 році Надію Суровцову заарештували, і на три десятки років вона опинилася в науковій ізоляції, не маючи змоги займатися ні літературною, ні науковою діяльністю. Після амністії й реабілітації в 1956 році вона повернулася в Умань і на громадських засадах працювала в Уманському краєзнавчому музеї. Надія Віталіївна часто відвідувала Київ, аби працювати в архівах, бібліотеках, в Академії Наук, газетному архіві, із яких черпала унікальну інформацію про села Уманщини, про жителів міста, про судові справи. Багато спогадів та роздумів навіяли матеріали «охранки», жандармського управління, губернаторства, Судової палати (Суровцова, 2001d: 232).

Із непідробним інтересом краєзнавиця взялася за організацію відділу мистецтва в музеї, за створення етнографічного залу, картинної галереї, гуртків для школярів: історичного, природничого, нумізматико-філателістського, відкрила гурток «Сторожили Умані» (Суровцова, Любов до Батьківщини не має віку).

Разом із тим доступ до київських, львівських архівів та бібліотек дозволив Надії Віталіївні зібрати безцінні матеріали про історію уманського краю, про створення дендропарку «Софіївка», поповнити краєзнавчу скарбничку чарівними романтичними легендами про красуню-гречанку Софію Главені-де Вітте-Потоцьку. Крім того, у фондах Уманського краєзнавчого музею була віднайдена франкомовна книжка про «Софіївку», що датувалася ще 1846 р. Над перекладом коштовної знахідки Н. Суровцова працювала разом із директором музею: «Вдвох це зовсім весело; він приходить вранці до мене, і до обіду ми працюємо» (Суровцова, 2001d: 197). Потрібно зауважити, що цінна краєзнавча розвідка дійсно вийшла українською мовою, проте, на жаль, серед перекладачів-упорядників імені Надії Віталіївни не було.

Так сталося, що до рук дослідниці потрапив унікальний епістолярій – листування графині Потоцької зі своїм нареченим. Опрацювання численних епістол Софії Потоцької, неймовірна історія життя цієї дивовижної жінки надихнули письменницю на створення повісті «Галантний вік» (ЦДАЛІМУ. Ф. 302. Опис 1. Спр. 41). У листі з Умані від 13 вересня 1959 р. до К. Данилової Надія Віталіївна в захваті пише: «<…>Перекладаю для музею (Уманського краєзнавчого. – Л.Я., І.К.) листи Потоцької чоловікові. Які зворушливі “духмяні” французькі листи жінки часів Людовика! Завжди гарне кохання, але це якесь легке, ніби безхмарне» (ЦДАЛІМУ. Ф. 302. Опис 1. Спр. 41: 10). У листі від 20 грудня 1959 р., адресованому знову ж таки К. Даниловій,

Н. Суровцова сповіщає: «<…> Закінчила переклад статті старовинної польської енциклопедії про Умань. Така старовинна, Боже мій …, а сама написала таку невеличку дрібничку про кохання XVIII ст. Власне, мого там мало. Це просто монтаж оригінальних листів Софії до Потоцького в найбільш романтичний період їхнього кохання. І трохи роздумування про галантне століття» (ЦДАЛІМУ. Ф. 302. Опис 1. Спр. 41. Арк. 12).

Частину зібраних матеріалів за сприяння Я. Дашкевича Н. Суровцова передала польському історикові доктору Єжому Лоєкові. Ярослав Романович від його імені в наступному листі до Надії Віталіївні подякував за такий неймовірно-щедрий подарунок: «Доктор Лоєк дуже зрадів, коли я передав йому уманські відомості» (ІР НБУ ім. В. Вернадського. Ф. 284. Спр. 655). Саме на їх основі створено бестселер польської історичної літератури «Історія прекрасної бітинки. Розповідь про життя Софії Віттової-Потоцької (1760–1822)».

У передмові до видання Є. Лоєк згадував про альтруїстичну допомогу уманської краєзнавиці Н. Суровцової в написанні «Історії …»: «… І тут я складаю їй свою найщирішу подяку за цю допомогу, яка стане добрим прикладом співпраці польських й українських істориків у дослідженні проблем, що стосуються спільного минулого обох наших народів» (Лоєк, 2005: 22).

У 1963 р. Н. Суровцовій трапилася щаслива нагода побувати у Львові на запрошення співробітників Львівського музею етнографії та художнього промислу Антона Будзана й Катерини Матейко. Н. Суровцова й сама підготувала цікаві етнографічні розвідки: «Брацлавський Цадик», «Любити сучасне – знайти його минуле» (про уманський дендропарк «Софіївка», 1960-ті рр.), «Солов'ї та радіомовлення», «Уманська виставка народної творчості. Розписи сестер Гоменюк», «Обереги», «Оберег или амулет», «Пам'ятки-сувеніри», «Тальнівщина на республіканському екрані» та «У квітучому житті – барвисті обряди. Купайло на екрані», датовані 1969 р. У них авторка в деталях розповідає про святкування Івана Купайла в українських селах і містах на Черкащині: у Вишнополі, Текучій, Маньківці. Більше того: чарівне дійство потрапило й на широкий екран, адже по всій Україні демонстрували кіножурнал № 34, відзнятий Київською кіностудією документальних фільмів, якраз про вишнопільську реконструкцію древнього слов'янського свята, сповненого таємничістю, містичністю, укоріненого в язичницьку міфологію. Н. Суровцова підготувала краєзнавчу статтю «Брацлавський цадик», висвітлювала в пресі святкування 200-річчя Коліївщини для канадського видання «Життя і слово» (Суровцова, 1e; Суровцова, 1f; Суровцова, 1g; Суровцова, 1h).

Висновки. Отже, внесок Надії Суровцової в розвиток української історичної науки, уманського краєзнавства й музеєзнавства досить значний, але належно не оцінений. На жаль, поки що немає можливості увести до активного наукового обігу її дисертаційне дослідження, зникли чи сховані її рукописні напрацювання декабристського руху, немає документальних свідчень її спілкування з Г.Ю. Храбаном, визначним дослідником гайдамацького руху, хоча факт їхнього знайомства незаперечний. Усе це потребує продовження

досліджень наукового доробку Надії Суровцової в іноземних, зокрема австрійських, канадських і російських, архівах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бежук, 2018 – Бежук О. Джерела особового походження у висвітленні сфери повсякденності та емоційних переживань жінок під час Першої світової війни // *Східноєвропейський історичний вісник.* 2018. № 7. С. 114 – 121.

Бездрабко, 2016 – Бездрабко В. Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики / *Українська біографістика = Biographistica ukrainica*. Київ, 2016. Вип. 14. С. 29–49.

Дашкевич, 2007 – Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАНУ Літературна агенція «Піраміда», 2007. 808 с.

Дойков, 2005 – Дойков Ю. Надія Суровцова: на засланні в Архангельську (1933 – 1937). Архангельськ, 2005. 92 с.

Дойков, 2010 – Дойков Юрий. *Надия Суровцова-Олицкая. Вена – Колыма. (1919–1939). По материалам архивов Службы безопасности Украины и Л.Н. Падун-Лукьяновой (Киев), ГАРФ (Москва). Архангельск: Центр документации, 2010. 67 с.*

ІР НБУ ім. В. Вернадського, Ф. 284. Спр. 655 – Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, м. Київ Ф. 284. Суровцова Надія Віталіївна. Спр. 655. Листи Ярослава Дашкевича до Н. Суровцової. Лист від 24.VII.1963 р.

Казанцев, 1985 – Казанцев С.М. Русская адвокатура и женщины // *Правоведение*. 1985. № 6. С. 72–77.

Каппелер, 2005 – Каппелер А. Дисертанти з України на семінарі зі східноєвропейської історії у Віденському університеті 1907 – 1945 рр. // *Австрія і Україна у контексті європейської інтеграції співробітництва*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Відень – Київ, 2005. С. 122–134.

Кобченко, Пасько, 2008 – Кобченко К., Пасько І. Українки на Санкт-Петербурзьких (бестужевських) вищих жіночих курсах (до 130-річчя заснування першого жіночого університету в Росії) // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. № 12. С. 43 – 46.

Корогодський, 1997 – Корогодський Р. Природа доброти й сподівання // *Кур'єр Кривбасу*. 1997. № 77–78. С. 135–143.

Коцюбинська, 2004 – Коцюбинська М.Х. Мої обрії: В 2 Т., Т.2. К.: Дух і література, 2004. 386 с.

Кривошея, Якименко, 2014 – Кривошея І.І., Якименко Л.М. Гендерний аспект мілітаристського дискурсу в егодокументах: компаративний аналіз мемуарів «уманського періоду» Надії Суровцової та Петра Курінного // *Гілея*. Випуск 90 (№ 11). 2014. С. 117 – 122.

Лист Л.Н. Падун-Лук'янової, 1993 – Лист Л.Н. Падун-Лук'янової від 10.02.1993 р. // Родинний архів Надії Павлівни Мудрої.

Лоєк, 2005 – Лоєк Єжи. Історія прекрасної бітники. Оповідь про життя Софії Вітт-Потоцької (1760 – 1822). К. : «Юніверс», 2005. 445 с.

Ототюк, 2006 – Ототюк Олександр. Творчий шлях Н.В. Суровцової // *Шевченківська весна*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених, присвяченої 15-й річниці незалежності України. – Вип. IV: У 3-х част. – Ч. 3. Історія / За заг. ред. проф. В.Ф. Колесника. К.: Логос, 2006. С. 342 – 345.

Падун-Лук'янова, 1992 – Падун-Лук'янова Л. Слово про Надію Суровцову // *Березіль*. 1992. № 3–4. С. 144–149.

Попик, 2008 – Попик В. **С**вітоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації XXI ст. // *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського, Ін-т біографічних досліджень; редкол.: В.І.Попик (відпов. ред.) та інш. К., 2008. Вип. 4. С. 8 – 66.

Синицький, 2005 – Синицький П.Е. Надія Віталіївна Суровцова (1896 – 1985): життєпис творчої особистості у контексті новітньої вітчизняної історіографії // *Історія України: маловідомі імена, події, факти*: зб. ст. / Ін-т історії України НАН України; головна редкол. наук.-док. серії книг «Реабілітовані історією»; ред. кол.: П.Т. Тронько (гол. ред.) [та ін.]. К., 2005. Вип. 30. С. 278 – 295.

Суровцова, 1990a – Суровцова Н. Галантний вік // *Радянська жінка.* 1990. № 12. С. 10 – 12.

Суровцова, 1992b – Суровцова Надія. Брацлавський цадик // *Україна – Ізраїль.* 1992. № 1. С. 143 – 149.

Суровцова, 1996c – Суровцова Надія. Спогади. К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1996. 432 с.

Суровцова, 2001d – Суровцова Надія. Листи. К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2001. Кн. 1. 704 с.

Суровцова, 1e – Суровцова Надія. Майбутня окраса міста // Уманський краєзнавчий музей. Відділ музей-квартира Н.В. Суровцової.

Суровцова, 1f – Суровцова Надія. Промова. Любов до Батьківщини не має віку // Уманський краєзнавчий музей. Відділ музей-квартира Н.В. Суровцової.

Суровцова, 1g – Суровцова Надія. Тальнівщина на республіканському екрані // Уманський краєзнавчий музей. Відділ музей-квартира Н.В. Суровцової.

Суровцова, 1h – Суровцова Надія. У квітучому житті – барвисті обряди. Купайло на екрані // Уманський краєзнавчий музей. Відділ музей-квартира Н.В. Суровцової.

Троян, 2000 – Троян С. Слов'янські народи в австрійській суспільно-політичній думці початку XX ст. // Проблеми слов'янознавства. Львів, 2000. Вип. 51. С. 92–99.
Турмис, 2017 – Турмис Наталія. Українознавчі студії у Віденському університеті наприкінці XIX – у першій половині XX ст. // *Східноєвропейський історичний вісник*. Вип. 3, 2017. С. 45 – 52.
Українська біографістика, 2008 – *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського, Ін-т біографічних досліджень; редкол.: В.І.Попик (відпов. ред.) та інш. К., 2008. Вип. 4. 554 с.
Хорунжий, 2004 – Хорунжий Юрій. Шляхетні українки: Есеї-парсуни. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2004. 208 с.
ЦДАМЛіМУ – *Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України*, м. Київ Ф. 302. Опис 1. Спр. 41. «Галантний вік», «Темна», «Вдома. За мною життя…» [Ліричні новели], 3 док., 8 арк.
Шевченко, 2004 – Шевченко О. Надія Віталіївна Суровцова – страдницький шлях великої українки // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2004. № 74 – 76. С. 43–46.
Якименко, 2010 – Якименко Л.М. Надія Суровцова: життя та творчість (1896–1985 рр.): Монографія / Під ред. Галича О.А. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2010. 272 с.
Якименко, Кривошея, 2016 – Якименко Л. М., Кривошея І.І. Надія Суровцова (1896–1985): у пошуках втраченого часу: моногр.; під ред. Галича О. А. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2016. 280 с.
Яблонська, 2018 – Яблонська Д. Факультети професійної освіти та соціального виховання Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921 – 1930) // *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. № 7. С. 111 – 119.
Vladyha, 2018 – Vladyha O. By the estuary of the archeografic commission of the NTSH (Taras Shevchenko Scientific Society): Mykhailo Hrushevskyi's activity in 1894 – 1895 // *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. № 7. С. 31 – 39.
Leitsch, 1983 – Leitsch W. Stoy M. Das Seminar für osteuropäische Geschichte der Universität Wien 1907 – 1948. Wien [u.a.]: Bohlau, 1983. 304 s.

REFERENCES

Bezhuk, 2018 – Bezhuk O. Dzherela osobovoho pokhodzhennia u vysvitlenni sfery povsiakdennosti ta emotsiinykh perezhyvan zhinok pid chas Pershoi svitovoi viiny [Sources of personal origin in highlighting the sphere of everyday life and emotional experiences of women during the First World War]. // *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk. 2018. № 7. S. 114 – 121. [in Ukrainian]*.
Bezdrabko, 2016 – Bezdrabko V. Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku vitchyznianoi biohrafistyky [The current state and the prospects of development of native biographistics]. // *Ukrainska biohrafistyka = Biographistica ukrainica. Kyiv, 2016. Vyp. 14. S. 29–49.* [in Ukrainian].
Dashkevych, 2007 – Dashkevych Yaroslav. Postati: Narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury. [Figures: Essays on the figures of history, politics, culture]. Lviv: Lvivske viddilennia IUAD im. M.S. Hrushevskoho NANU Literaturna ahentsiia «Piramida», 2007. 808 s. [in Ukrainian].
Doikov, 2005 – Doikov Yu. Nadiia Surovtsova: na zaslanni v Arkhanhelsku (1933 – 1937). [Nadia Surovtsova: In exile in Arkhangelsk (1933 - 1937)]. Arkhanhelsk, 2005. 92 s. [in Ukrainian].
Doikov, 2010 – Doikov Yuryi. Nadyia Surovtsova-Olytskaia. Vena – Kolyma. (1919–1939). [Nadia Surovtsova-Olitskaia. Vienna - Kolyma. (1919-1939)]. Po materyalam arkhyvov Sluzhby bezopasnosty Ukrayny y L.N. Padun-Lukianovoi (Kyev), HARF (Moskva). Arkhanhelsk: Tsentr dokumentatsyy, 2010. 67 s. [in Russian].
IR NBU im. V. Vernadskoho, F. 284. Spr. 655. – Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. Vernadskoho, m. Kyiv F. 284. Surovtsova Nadiia Vitaliivna. Spr. 655. Lysty Yaroslava Dashkevycha do N. Surovtsovoi. [Institute of Manuscript of Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv. Surovtsova Nadia Vitaliivna. Letters from Yaroslav Dashkevich to N. Sorovtsova]. Lyst vid 24.VII.1963 r. [in Ukrainian].
Kazantsev, 1985 – Kazantsev S.M. Russkaia advokatura y zhenshchyny [Russian advocacy and women]. // *Pravovedenye. 1985. № 6. C. 72–77.* [in Russian].
Kappeler, 2005 – Kappeler A. Dysertanty z Ukrainy na seminari zi skhidnoievropeiskoi istorii u Videnskomu universyteti 1907 – 1945 rr. [Candidates for a degree from Ukraine at a seminar on East European history at the University of Vienna from 1907 to 1945]. // *Avstriia i Ukraina u konteksti yevropeiskoi intehratsii spivrobitnytstva*. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Viden – Kyiv, 2005. S. 122–134. [in Ukrainian].
Kobchenko, Pasko, 2008 – Kobchenko K., Pasko I. Ukrainky na Sankt-Peterburzkykh (bestuzhevskykh) vyshchykh zhinochykh kursakh (do 130-richchia zasnuvannia pershoho zhinochoho universytetu v Rosii) [Ukrainian women at the St. Petersburg higher women's courses (to the 130th anniversary of the founding of the first women's university in Russia)]. // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 2008. № 12. S. 43 – 46. [in Ukrainian].
Korohodskyi, 1997 – Korohodskyi R. Pryroda dobroty y spodivannia [Nature of kindness and hope]. // *Kurier Kryvbasu. 1997. № 77–78. S. 135–143*. [in Ukrainian].
Kotsiubynska, 2004 – Kotsiubynska M.Kh. Moi obrii: V 2 T., [My horizons]. T.2. K.: Dukh i literatura, 2004. 386 s. [in Ukrainian].

Kryvosheia, Yakymenko, 2014 – Kryvosheia I.I., Yakymenko L.M. Hendernyi aspekt militarystskoho dyskursu v ehodokumentakh: komparatyvnyi analiz memuariv «umanskoho periodu» Nadii Surovtsovoi ta Petra Kurinnoho [Gender aspect of militaristic discourse in self-published documents: a comparative analysis of the memoirs of the "Uman period" by Nadiya Surovtsova and Peter Kurinsky]// *Hileia*. *Vypusk 90 (№ 11). 2014. S. 117 – 122*. [in Ukrainian].

Lyst L.N. Padun-Lukianovoi, 1993. – Lyst L.N. Padun-Lukianovoi vid 10.02.1993 r. [The gender aspect of militaristic discourse in egodocuments: a comparative analysis of the memoirs of the Uman period by Nadia Surovtsova and Peter Kurinyi]. // Rodynnyi arkhiv Nadii Pavlivny Mudroi. [in Ukrainian].

Loiek, 2005 – Loiek Yezhy. Istoriia prekrasnoi bitnyky. Opovid pro zhyttia Sofii Vitt-Pototskoi (1760 – 1822). [The history of beautiful Bitynka. The story of the life of Sofia Witt-Potocka (1760 – 1822)]. K. : «Iunivers», 2005. 445 s. [in Ukrainian].

Ototiuk, 2006 – Ototiuk Oleksandr. Tvorchyi shliakh N.V. Surovtsovoi [The artistic way of N.V. Surovtsova]. // *Shevchenkivska vesna:* Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh, prysviachenoi 15-y richnytsi nezalezhnosti Ukrainy. Vyp. IV: U 3-kh chast. Ch. 3. Istoriia / Za zah. red. prof. V.F. Kolesnyka. K.: Lohos, 2006. S. 342 – 345. [in Ukrainian].

Padun-Lukianova, 1992 – Padun-Lukianova L. Slovo pro Nadiiu Surovtsovu [The word about Nadia Surovtsova]. // Berezil. 1992. № 3–4. S. 144–149. [in Ukrainian].

Popyk, 2008 – Popyk V. Svitohliadni zasady rozvytku ukrainskoi biohrafistyky ta formuvannia natsionalnykh resursiv biohrafichnoi informatsii KhKhI st. [Worldview principles of development of Ukrainian biographistics and formation of national resources of biographical information of XXI century]. // *Ukrainska biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*: zb. nauk. prats / NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V.I.Vernadskoho, In-t biohrafichnykh doslidzhen; redkol.: V.I.Popyk (vidpov. red.) ta insh. K., 2008. Vyp. 4. S. 8 – 66. [in Ukrainian].

Synytskyi, 2005 – Synytskyi P.E. Nadiia Vitaliivna Surovtsova (1896 – 1985): zhyttiepys tvorchoi osobystosti u konteksti novitnoi vitchyznianoi istoriohrafii [Nadia Vitaliivna Surovtsova (1896 - 1985): the biography of the artistic person in the context of modern national historiography]. // *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*: zb. st. / In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy; holovna redkol. nauk.-dok. serii knyh «Reabilitovani istoriieiu»; red. kol.: P.T. Tronko (hol. red.) [ta in.]. K., 2005. Vyp. 30. S. 278 – 295. [in Ukrainian].

Surovtsova, 1990a – Surovtsova N. Halantnyi vik. [Gallant age]. // *Radianska zhinka. 1990. № 12. S. 10 – 12.* [in Ukrainian].

Surovtsova, 1992b – Surovtsova Nadiia. Bratslavskyi tsadyk. [Bratslav tzadik].// *Ukraina – Izrail. 1992. № 1. S. 143 – 149*. [in Ukrainian].

Surovtsova, 1996c – Surovtsova Nadiia. Spohady. [Memories]. K. : Vyd-vo im. O. Telihy, 1996. 432 s. [in Ukrainian].

Surovtsova, 2001d – Surovtsova Nadiia. Lysty. [Letters]. K.: Vyd-vo im. O.Telihy, 2001. Kn. 1. 704 s. [in Ukrainian].

Surovtsova, 1e – Surovtsova Nadiia. Maibutnia okrasa mista. [The future adornment city]. // Umanskyi kraieznavchyi muzei. Viddil muzei-kvartyra N.V. Surovtsovoi. [in Ukrainian].

Surovtsova, 1f – Surovtsova Nadiia. Promova. Liubov do Batkivshchyny ne maie viku [Love for the Motherland has no age]. // Umanskyi kraieznavchyi muzei. Viddil muzei-kvartyra N.V. Surovtsovoi.

Surovtsova, 1g – Surovtsova Nadiia. Talnivshchyna na respublikanskomu ekrani. [Talnivshchyna (Talne region) on the Republican screen]. // Umanskyi kraieznavchyi muzei. Viddil muzei-kvartyra N.V. Surovtsovoi. [in Ukrainian].

Surovtsova, 1h – Surovtsova Nadiia. U kvituchomu zhytti – barvysti obriady. Kupailo na ekrani. [In the blooming life - colorful ceremonies. Kupalo on the screen]. // Umanskyi kraieznavchyi muzei. Viddil muzei-kvartyra N.V. Surovtsovoi. [in Ukrainian].

Troian, 2000 – Troian S. Slovianski narody v avstriiskii suspilno-politychnii dumtsi pochatku KhKh st. [Slavic people in the Austrian socio-political thought of the early twentieth century] // Problemy slovianoznavstva. Lviv, 2000. Vyp. 51. S. 92–99. [in Ukrainian].

Turmys, 2017 – Turmys Nataliia. Ukrainoznavchi studii u Videnskomu universyteti naprykintsi XIX – u pershii polovyni XX st. [Ukrainian Studies studios at the University of Vienna at the end of the XIX - in the first half of the XX century]. // *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk. Vyp. 3, 2017. S. 45 – 52*. [in Ukrainian].

Ukrainska biohrafistyka, 2008 – *Ukrainska biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*: zb. nauk. prats [Biographistica Ukrainica]. / NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V.I.Vernadskoho, In-t biohrafichnykh doslidzhen; redkol.: V.I.Popyk (vidpov. red.) ta insh. K., 2008. Vyp. 4. 554 s. [in Ukrainian].

Khorunzhyi, 2004 – Khorunzhyi Yurii. Shliakhetni ukrainky: Esei-parsuny. [Noble Ukrainian women: Esei-parsuni]. K.: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 2004. 208 s. [in Ukrainian].

TsDAMLiMU – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy, m. Kyiv F. 302. Opys 1. Spr. 41. «Halantnyi vik», «Temna», «Vdoma. Za mnoiu zhyttia…»[Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine, Kyiv

«Gallant Age», «Dark», «At home. For me, life ... (Followed by life…)"]. [Lirychni novely], 3 dok., 8 ark. [in Ukrainian].

Shevchenko, 2004 – Shevchenko O. Nadiia Vitaliivna Surovtsova – stradnytskyi shliakh velykoi ukrainky. [Nadia Vitaliivna Surovtsova - the suffering path of a great Ukrainian woman]. // *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 2004. № 74 – 76. S. 43–46*. [in Ukrainian].

Yakymenko, 2010 – Yakymenko L.M. Nadiia Surovtsova: zhyttia ta tvorchist (1896–1985 rr.): Monohrafiia [Nadia

Surovtsova: Life and Work (1896-1985): Monography]. / Pid red. Halycha O.A. Luhansk: TOV «Virtualna realnist», 2010. 272 s. [in Ukrainian].
Yakymenko, Kryvosheia, 2016 – Yakymenko L. M., Kryvosheia I.I. Nadiia Surovtsova (1896–1985): u poshukakh vtrachenoho chasu: monohr. [Nadia Surovtsova (1896-1985): searching for lost time]; pid red. Halycha O. A. Uman: Vydavets «Sochinskyi M. M.», 2016. 280 s. [in Ukrainian].
Yablonska, 2018 – Yablonska D. Fakultety profesiinoi osvity ta sotsialnoho vykhovannia Kamianets-Podilskoho instytutu narodnoi osvity (1921 – 1930). [Departments of Professional and Social Education of the Kamyanets-Podilsky Institute of Public Education (1921 – 1930)]. // *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk. 2018. № 7. S. 111 – 119.* [in Ukrainian].
Vladyha, 2018. Vladyha O. By the estuary of the archeografic commission of the NTSH (Taras Shevchenko Scientific Society): Mykhailo Hrushevskyis activity in 1894 – 1895. [By the estuary of the archeografic commission of the NTSH (Taras Shevchenko Scientific Society): Mykhailo Hrushevskyi's activity in 1894 – 1895]. // *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk. 2018. № 7. S. 31 – 39.* [in English].
Leitsch, 1983 – Leitsch W. Stoy M. Das Seminar für osteuropäische Geschichte der Universität Wien 1907 – 1948. [The Seminar for Eastern European History of the University of Vienna 1907 – 1948]. Wien [u.a.]: Bohlau, 1983. 304 s. [in German].

УДК 377. 8: 634 (477.46): 378(1-88)
DOI: 10.31499/2519-2035.6.2019.186719

Світлана НИЖНИК,
orcid.org/0000-0002-4777-8018
кандидат історичних наук,
директор наукової бібліотеки
Уманського національного
університету садівництва
(Україна, Умань)
cvetn@meta.ua

УМАНСЬКЕ УЧИЛИЩЕ САДІВНИЦТВА І ЗЕМЛЕРОБСТВА В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ: ДО 175-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА

На основі методів історико-наукового аналізу, синтезу та узагальнення на широкій документній законодавчій основі із залученням маловідомих архівних матеріалів висвітлено процес становлення та діяльність Уманського училища садівництва і землеробства в 1859–1912 рр.

Історіографічний аналіз показав, що наявні праці недостатньо повно розкривають основні аспекти проблеми, яка досліджується. У результаті проведеного дослідження виділено основні етапи в його діяльності. Акцентовано увагу на високому рівні професійної підготовки випускників училища. Приділено увагу визначенню аспектів, які потребують подальшої наукової розробки з вказаної проблеми.

Ключові слова*:. аграрна освіта, сільське господарство, сільськогосподарська наука, Уманське училище садівництва, навчальна діяльність, Черкащина.*

Svetlana NYZHNYK,
Candidate of Historical Science
Director of the Research Library
Uman National University of Horticulture
(Ukraine, Uman)
cvetn@meta.ua

UMAN SPECIALIZED SCHOOL OF HORTICULTURE AND AGRICULTURE IN THE HISTORY OF NATIONAL EDUCATION: DEDICATED TO THE 175TH ANNIVERSARY OF THE FOUNDATION OF UMAN NATIONAL UNIVERSITY OF HORTICULTURE